

SARS YI TINYIKETERILE KU TIRHELA VAAKI VA AFRIKA-DZONGA

1 Dzivamisoko 2025 — Vukorhokeri bya Xibalo bya Afrika-Dzonga (SARS) byi tsakile ku tivisa mbuyelo wa kahle wa masungulo wa nhlengeleto wa xibalo wa lembe ra swa timali ra 2024/2025. Ku humelela loku ku humelela eka mbangu wa ikhonomi wo tika.

SARS i ribye ra yinhla ra xidemokirasi xa hina lexi hi tinyungubyisaka hi xona. Ku sukela yi simekiwile, yi hlengelletile ku tlula R23.3 trillion ku pfuneta ku aka mfumo wa vuswikoti lowu hlayisaka vaakitiko hinkwavo. Ku humelela loku ku hlanganisiwa na vulawuri bya xibalo bya vuswikoti no pfuna lebyi tshunxaka xileriso xa byona xa xinawu ku hlengelela xibalo hinkwaxo lexi kolotiwaka nkwama, ku tlakusa antswiso wa vumlandzelelanawu no fambisa nxaviselano lowu nga enawini. Tanihi nhlango, hinkwaswo leswi hi swi endlaka, i swa mayelana na nkucetelo wa cinco lowu hi nga na wona eka vutomi bya vanhu va hina, leswi hi swi vulaka "Tirhelovutinyiketeri" ra hina. Hi le gondzweni ro vumba xifaniso xa nhlango wa hina hi vuntshwa ku ya eka SARS leyi nga tshembiwaka no naveriwa hi hinkwavo, tanihileswi swi vuriweke hakona eka Xivono xa hina xa 2020-2025.

Emakumu ka Nyenyankulu 2025, SARS yi hlengelletile ntsengo wa giroso ya rhekhodo ya R2.303 trillion, engetelo wa lembe-eka-lembe wa 6.9% ehenhla ka GDP yitsongo leyi pimaneyetweke ya 5.4% (2024/202). Eka mbangu lowu wo tika wa ikhonomi, SARS yi hakerile R447.7 billion eka vahakelaxibalo, ntsengo wa mali wa le henhla swinene lowu nga tshamaka wu hakeriwa eka mivuyiselo, (loko ku fananisiwa na R413.9 billion ya lembe leri nga hundza), leswi kombisaka nkulo wa 8.2%. Leswi swi yisa ntsengo wa nete lowu hlengelletiweke eka R1.855 trillion, lowu nga henhla hi R8.8 billion ku tlula mpinaniso lowu pfuxetiweke, na R114 billion ku hundza R 1.741 trillion ya lembe leri nga hundza.

"Ndzi tsakile hi leswaku R447.7 billion leyi nga vuyela emavokweni ya vahakelaxibalo yi kahle eka ikhonomi", ku vurile Khomixinara Kieswetter. "Hambiswiritano, ndzi tshama ndzi vilerisiwa hi mayelana na nxungeto lowu nga kona nkarhi hinkwawo wa vuxisi bya vuyiselo na nxaniso wa sisiteme. Ku kombisa xiphiso lexi, eka nkarhi lowu xoperiwaka, SARS yi siverile nkholukelohandle wa R146.78 billion eka mivuyiselo leyi nga pfumeleriwangiki.

Nhlengeleto wa xibalo wa masungulo wu kombisa mpimaxiave wa xibalo-eka-GDP wa 24.8%, lowu kombisaka rihanyu ra swa timali ra tiko na vuswikoti eka ntumbuluxo wa xibalo. Ehenhla ka sweswo, mpimaxiave wa mpapamalo waxibalo eka lembe ra swa timali ra 2024/25 wo pimaneyetiwele eka 1.20, leswi kombisaka nhlamulo ya matimba ya timali ta tiko ta xibalo loko ti xakelanisiwa na nkulo wa ikhonomi. Mpimaxiave wa mpapamalo lowu wu seketela tshaku ra mfumo ro tolovela maqhinga ma yona ma nhlengeleto wa xibalo eka mbangu wa swa ikhonomi lowu cincacincaka, ku tiyisisa ntshamiseko wa swa timali wa nkarhi wo leha na nkulo.

Eka lembe ra swa timali ra 2024/25, tirhelo ra swibalokulu ri vile xikombiso xa nkoka xa ntshamiseko wa swa ikhonomi tanihileswi Afrika-Dzonga ri tlutaka mphasaphasano wa mpfuko endzhaku ka ntungu. Ku vile na tlokano eka mikhuluko ya xibalo, leswi kuceteriweke hi nhlanganiso wa maendlelo ya makete, tiphathene ta nxaviselano, na mukhuva wa vatirhisi. Leswi swi fikisile eka mitlokano eka mbonako wa swin'wana swa swikombisokulu leswi seketelaka tirhelo ra xibalo. Xikombiso, GDP yitsongo a yi languteriwile ku kula hi 5.7% eka Mpimanyeto wa 2024 no hundzuluxeriwa eka 6.1% exikarhi ka 2024/25. Eka mpimanyeto wa 2025, mbonako wu hungutiwile ku ya eka 5.4%. Nkulo wa swikoweto swin'wana, swo fana na bili ya tihakelo, tirhiselo ra timali ra mindyangu ro hetelela, mitundzo, na swixaviselavambe swi kumbeteriwa ku wa kwala ku fambeni ka lembe, lokohiletlhelo mipimaniso eka giroso ya nsalo wa ntirhiso wu antswisiwa.

Afrika-Dzonga ri kombisile mpfuko wa ikhonomi lowu nga tshamisekangiki, lowu kombisaka mihumelelo ya kahle no tiyisela ku tikeriwa. Tisekithara ta Timali, Vaaki, Holiseli, na Vuaki ti vile na mivuyelo ya matimba, leti hoxeke xandla eka nkulo wa 6.1% ya lembe-eka-lembe eka mihlengaleto ya (2024/25) na 4.4% eka GDP (2025). Laha hansi i tirhelo ra swibalo hi ku landzelelana.

Nete ya Xibalo xa Malinghena xa Munhu Yena N'wini (PIT) Ku katsa na Ntswalo

Nete ya PIT (ku katsa na ntswalo) yi pimaniseriwile ku kula eka 13.8% eka Mpimanyeto wa 2024; 12.3% eka MTBPS; na 12.9% eka Mpimanyeto wa 2025. **Nete ya PIT** yi kurile hi R81.8 billion (12.6%), leyi a yi ta averiwa hi xiphemu eka nkulo wa le henhla ka inifulexini eka xibalo-ku-ya-hi-muholo (PAYE) xa tisekithara ta Vaaki na Timali, ku katsa na mivuyelo ku suka eka mihumeso ya Potombirhi. Swileriso swa Potombirhi swi ve na nkoka wa R12.9 billion elembeni ku fikela sweswi, loko ku fananisiwa na mpimaniso lowu kombisiweke wa R5.0 billion (R7.9 billion na ku tlula). Ku engetelela, ku vile na antswa lowu vonakaka eka vulandzelelanawu bya xibalo xa PAYE, tanihileswi swi kombisiweke hi Xikombo xa Vulandzelelanawu hi Ntsakelo, leyi tlakukeke hi 0.38 wa phesenteji poyinti ku sukela eka lembe leri nga hundza ya 75.10% ku ya eka 75.48%. Ntlakuko lowu eka matshalatshala ma vulandzelelanawu ma vumba mukhuva wa vahakelaxibalo.

Nete ya Xibalo xa Malinghena xa Khamphani (CIT) Ku katsa na Ntswalo

Nkumbetelo wa **Nete ya CIT** (ku katsa na ntswalo) a wu ri -3.3% eka Mpimanyeto wa 2024; 0.4% eka MTBPS; na 1.1% eka Mpimanyeto wa 2025. **Nete ya CIT** yi kurile hi R6.5 billion (2.1%), leyi fambisiweke hi mihlengaleto ya **Xibalo xa Nkarhinyana ya CIT** ya R323.3 billion, leyi a yi ri ehenhla hi R10.5 billion (3.3%) ku tlula eka lembe leri nga hundza, no tlula mpimaniso wa Mpimanyeto wa 2025 hi (R4.3 billion, 1.4%). Nkulo a wu ri ngopfungopfu hikwalaho ka sekithara ya Timali, lowu papamaleke hikwalaho ka mibindzulo leyi antswisiweke, halatlhelo sekithara ya Mugodi yi ye emahlweni yi khwanyana. Xikombo xa Vulandzelelanawu hi Ntsakelo xa CIT xi tlakukile hi 3.2 phesenteji poyinti ku sukela eka 48.43% ku ya eka 51.66%, na miantswiso yo vonaka eka vulandzelelanawu byo fayila.

Nete ya Xibalo xa Mixavo (VAT)

Nete ya VAT, leyi hoxeke xandla hi 24.7% ya mihlengeleto hinkwayo, yi kurile hi R10.5 billion (2.3%).

Nkumbetelo wa **mivuyiselo ya VAT** a ku ri nkulo wa 7.6% eka Mpimanyeto wa 2024; 6.7% eka MTBPS; na 7.2% eka Mpimanyeto wa 2025. Emakumu ka Nyenyakulu 2025, **mivuyiselo ya VAT** ya ntsengo wa R365.5 billion yi hakeriwile, na nkulo wa lembe-eka-lembe wa R22.5 billion (6.6%). Tisekithara tinharhu leti vuyiseriweke ngopfu a ku ri Migodi (ngopfungopfu hikwalaho ka swixaviselavambe swa le henhla na tihakelo ta laha kaya), Timali, na Vutumbuluxi. Mikombiso ya masungulo hi leswaku matshalatshala ma SARS ma papalatile mpfuto lowu durhaka R74.0 billion (R60.7 billion yi papalatiwile hi 2023/24), ku khensiwa ngopfungopfu ndzavisiso wa vugevenga bya mitlawana, oditi ya vulavisisi, na mitiyisiso ya xibalo.

Mivuyiselo hinkwayo ya VAT lembe leri ya R365.5 billion yi kombisa kwalomuya ka 4.9% ya GDP. Swa tsakisa leswaku mivuyiselo hinkwayo, R127.4 billion yi kongomisiwile eka tiSMME, leti nga ta nkoka eku fambiseni ka ntumbuluxo wa mitirho.

Nkumbetelo wa **VAT ya laha Kaya** a ku ri nkulo wa 6.4% eka Mpimanyeto wa 2024; 7.1% eka MTBPS; na 7.3% eka Mpimanyeto wa 2025. Mihlengeleto ya VAT ya laha Kaya hi fike eka ntsengo wa R562.1 billion, ku kula hi R36.6 billion (7.0%). Ya R271 billion leyi (48.2%) ya VAT ya laha Kaya yi hakeriwile hi van'wamabindzu va mabindzu lamakulu, na R292.1 billion (51.8%) hi "lava nga riki" van'wamabindzu lavakulu, ngopfungopfu ku sukela eka sekithara ya Timali. Nkulo lowu wu nga averiwa eka timhaka to kucetelaka leti katsaka mavonelo ma vatirhisi lama antswisiweke, inifulexini leyi khomiweke, na mihumeso nkarhi wu nga se fika ya ya nkwana wa phenxeni, hinkwaswo leswi swi seketele ntirhiso wa le ndyangwini eka kotara yo hetelela ya 2024. Ku engetelela, R9.8 billion yo engetelela yi hlengeletiwile tanihi khexe ku suka eka matshalatshala ma Vutumbuluxi bya Xibalo bya SARS. Xikombo xa Vutumbuluxi hi Ntsakelo xa VAT xi tlakukile hi 1.8 phesenteji poyinti ku sukela eka 63.78% ku ya eka 65.58% ya lembe leri nga hela, leswi kowetaka ntshunelo wa kahle eka maendlelo ma vutumbuluxi ma le lembeni.

*Nkumbetelo wa mitundzo yitsongo a ku ri nkulo wa 6.0% eka Mpimanyeto wa 2024; 3.8% eka MTBPS 2024; na 1.5% eka Mpimanyeto wa 2025. Nkumbetelo wa **Ntundzo wa VAT** a ku ri nkulo wa 8.2% eka Mpimanyeto wa 2024; 0.7% eka MTBPS; na -0.5% eka Mpimanyeto wa 2025. Mitundzo ya ntiyiso yi khwanyanile hi -3.3% hi ti 31 Nyenyakulu 2025, leswi fikeleriseke eka Ntundzo wa VAT wa le hansi ka lowu a wu kumbeteriwile wa R2.30 billion tanihiloko ku pimiwa ehenhla ka mpimaniso wa Mpimanyeto wa 2025. Mihlengeleto ya VAT yi khwanyanile hikwalaho ka mitundzo yitsongo ya michini ya swa gezi ku katsa na mimovha, swiphemu, na michini.*

SARS yi tshemba leswaku vahakelaxibalo va tshembekile no lava ku pfuniwa ku fikelela swiboho swa vona. Eka xiyimo lexi, SARS yi le ku tirheni ku endla swi olova no vevuka eka vahakelaxibalo ku thirasankita hi ku nyika nhlamuselo na ntiyisiso.

Hambiswiritano, loko vahakelaxibalo va landzelela xiboho xa vona hi ntsakelo, SARS yi endla swi nonoha no durha eka vona.

SARS yi tirhisa thekinoloji yo fana na sayense ya switiviwa, vutlharinkantumbuluko, na tihlayohlayo ta vudyondzi hi michini ku lwa na vugevenga na nkavulandzelelanawu hi vomu. Tisisiteme leti ti tlhela ti tiyisisa leswaku a ku na mivuyiselo ya timali leyi nga nawini leyi aleriwaka, lokohiletlhelo ku siveriwa mivuyiselo ya mali leyi nga pfumeleriwangiki na ya vuxisi.

Minghenelelo ya Phurogireme ya Vulandzelelanawu ya SARS yi tumbuluxile R301.5 billion eka xibalo xa vulandzelelanawu, leyi funghaka engetelo wa 15.8% wa lembe-eka-lembe. Xiphemu xa xibalo lexi xi nga averiwa eka mapfhumba mo hlengeleta khexe, leswi veke na ntsengo wa R154.8 billion. Maqhingha mo sivela mpfuto wa xibalo ma hoxile xandla hi R146.7 billion yin'wana. Matshalatshala na mivuyelo ku suka eka migingiriko ya vulawuri bya SARS swi katsile:

- **R94 billion** ku suka eku ololoxeni ka ku tlula **3.7 billion wa tikheyisi ta swikweleti leswi kayiveleke** - leti seketeriweke hi timodele ta ML ta rilombalomba
- **R103 billion** ku suka eka **mitiyisiso ya xibalo** laha mixungeto yi kowetiweke hi ku tirhisa timodele to phurofayila nxungeto leti fambisiwaka hi AI leti nyikiweke matimba hi Switiviwa Leswikulu, ndzinganiso wa swikweleti na timodele ta ML ta vufambisi bya nxungeto wa vukungundzwana bya vuyiselo - ku tirhisa tikheyisi ta **1.7 million ta ntiyisiso**.
- **R59 billion** ku suka eka ku tirhisa **230 000 wa tioditi ta xibalo na vulandzelelanawu bya khasitomo**.
- **R30 billion** ku suka eka **vugevenga bya mitlawwa** - ku endliwa ka milavisiso yo tika ya **198 (leyi endliweke hi 165 leyi nga riki enawini, 33 yo Lawuriwa ka Mfumo hi Mavandla ma le Tlhlhelo)**
- **R15 billion** ku suka eka ntirhoangarhelo wa vulandzelelanawu - **870 000 ya nandzeleriso wa vulandzelelanawu**
- **20 million ya mimbhurisano leyi xakelanaka na vukorhokeri** emarhavini ya hina, hi ku tirhisa riqingho kumbe hi ku tirhisa tipulatifomo ta xidijitali ta vukorhokeri byo tipfuna hi wexe leti pfunetaka vahakelaxibalo na vaxavisi ku landzelerisa.

Ntlakuko wo anama eka xibalo wu nga averiwa eka maqhingha lama ndlandlamuxiweke na ntirhiso wo tinyiketela wa matshalatshala ma vulandzelelanawu. Nkulo wa xibalo wu kombisa hetiseko wa matshalatshala mo kongomisa ku antswisa mivuyelo ya swa timali. Mivuyelo yaleyo yi seketela nkoka wo pfuxeta mitirho ya vulandzelelanawu ku phakela nkulo wa swa timali wa nkarhi wo leha na vutihlamuleri. Ku humelela loku ko hlamarisa hu seketela vutinyiketeri bya SARS eka vulandzelelanawu bya vukheta na vuswikoti bya hina byo fambisa nkulo wa nhlengeleto wa xibalo hi ku tirhisa minghenelelo ya qhingha.

Tanihileswi swi vuriweke eka Mpimanyeto wa 2025, ndzavisiso lowu yaka emahlweni wo pfuxeta mpimaniso wa vangwa ra xibalo ra SARS swi kombisa ku humelela loku tshembisaka, leswi kombisaka tshalatshala ro tinyiketela ku ndlandlamuxa vuvonikeri bya swa timali na vuswikoti. Hi 2023, hetiso wa *Tax Gap Study* ya VAT a ku ri goza leri vekeke xiteji xa nkongomiso wa sweswi eka milavisiso ya xivandla xa xibalo ya CIT na PIT, leyi a yi ri ku teni ku sukela hi 2024.

Holobye wa Timali, Enoch Godongwana, u averile SARS R7.5 billion yo engetelela ehenhla ka nkarhi wa MTEF. SARS yi kongomisa eka nkarhi wo koma na wa le xikarhi ku tirhisa avelo lowu ku antswisa nhlengelelo wa mali ya xikweleti, yi fambisa ku tlula 5 million ya mitlheriso, no anamisa tshaku ra xibalo. Swa nkoka hi ku ringana, SARS yi ta ya emahlweni yi tiyisa matshalatshala ma yona mo tirhana na ikhonomi leyi nga riki enawini, mbhasiso wa mali lowu xakelanaka na nxavisio na mikhuluko ya swa timali leyi nga riki enawini ku katsa na tisigarete leti nga riki enawini, nsuku lowu tirhisiweke ro sungula, khipito kharensi, vekelo ro hoxeka ra mixavo na vukungundwana bya nkambelankokahansi exikarhi ka swin'wana. Eka nkarhi wo fana, SARS yi ta tlhela yi ndlandlamuxa ku modenayiziwa ka tisisiteme ta yona eka xibalo na khasitomo haswimbirhi.

Tanihiloko hi anakanya hi vuntshwa nhlango, hi anakanya mfumo wa mundzuku loko thiransakixini ya xibalo yi rhelela no humelela kahle. Lowu i ntokoto lowu mbhonyeriwaka hi vahakelaxibalo lava lavaka ku fika 5 million lava vuyeriweke ku suka eka *Auto Assessment* lembe leri nga hela, enkarhini lowu vahakelaxibalo a va nga laveki ku endla nchumu: hi ku tirhisa switiviwa swa vandla ra vunharhu, SARS yi ringanisile timhaka ta vona ta xibalo. Hambileswi vahakelaxibalo va nga hlayisa mfanelo yo nyika SARS vuxokoxoko byo engetelela lebyi nhlango a wu nga ri na byona, ntirhiso wa *Auto Assessment* wu vile ku tlula 98%, lava endleke micinco ya ntiyiso lava kombiseke ehansi ka 1% ya vahakelaxibalo lava Hlahluviweke hi ndlela leyi Tiendlekelaka. Lava a va ringanerile mivuyiselo va yi amukerile eka 72 wa tiawara. Vahakelaxibalo va lava hlawuleke ku fayila mitlheriso ya vona va amukerile mbuyelo hi tisekondo ta ntlhanu. Hi tlhela hi tsakisiwa hi leswaku vukorhokeri bya vahakelaxibalo byi engetelekile hi 5.8% ku sukela lembe leri nga hela ku ya eka 87.13%. Lexi hakunene i xitori xa NTSHEMBO.

SARS yi le ku endleni ka humelelo wo khomeka eka xikongomelo xa yona xa qhinga xo aka sisiteme ya xibalo na khasitomo lexi seketeriweke hi vulandzelelanawu bya ntsakelo, loko yi ri karhi yi ndlandlamuxa vuswikoti bya yona ku bvumbunula, ku lolohisa, no endla nkavulandzelelanawu hi vomu byi tika no durha. Ku tirhisa matimba ehenhla ka vumundzuku bya tiko ra hina, hi fanele ku anamisa tshaku ra hina ra xibalo no ya emahlweni hi hlohotela vuakitiko bya swa timali, hiletelhelo hi hlanganisa vanhu, switiviwa, na thekinoloji ku phakela xileriso xa hina. Tanihiloko hi nghena eka lembe ra swa timali ra 2025/26, xikongomelo xa hina xa masungulo i ku tirhisa hi qhinga swiphemu swa xitatimende xa tshamelotimali. SARS yi ta ya emahlweni yi dzikisa ntirho wa yona na na hi ku tirhisa vakhumbeki hinkwavo eka mbangu wa xibalo ku tlakusa ntshembo eka nhlango.

Ku humelela ka SARS i swa nkoka eka ku humelela ka mfumo hinkwawo. Tiphurojeke to hlaya ta ndzhaka loko to tirhisiwa ti ta soma no hlayisa endlelo ra mfumo hinkwawo no tiyisa Sisiteme ya swa Timali ta Rixaka. Lokohiletlhelo xileriso xa enthinthi yihi na yihi ya mfumo xi ta xiximiwa, hi tirhisana eka tiphurojeke to hlaya exikarhi ka tin'wana, vutitivisi bya xidijitali byo hlawuleka eka vanhu na tienthinthi, phothali yo fana yo tiyisisa hambaniso wa xindzhuti xa switiviwa hi ku ya hi swileriso swa tiejensi. Hi ta tlhela hi languta eka ku tivisa ku inivhoyisiwa hi ndlela ya xielekitironiki (e-invoicing) kun'we na pulatifomo yo hakela yo fana; xo hetelela xi ta hunguta nhlayo ya mali eka sisiteme ku katsa na pulatifomo ya mahakelelo yo fana ku siva tipulatifomo ta hakelo to hambana. SARS, leyi faneleke hi mpfuneto swa timali na nseketelo lowu faneleke yi lulamerile ku rhandela mapfhumba lama tanihileswi ma nga na nkoka eka ku humelela ka tindzawulo ta hina na tin'wana ta mfumo.

Hi tsakisiwile ku ringana hi leswaku vatirhi va SARS hi ku tirhisa mbalango wa mbhurisano wa vatirhi va kombisa antswa wo hlamarisa no tshamiseka lembe hi lembe. Eka lembe ra 2024/2025, wu yimile eka 71% ku suka eka 69% hi 2023/2024, ku suka eka 61% hi 2019/2020. Xiendleko lexi xa kahle xi rhumela hungu ro twala ra leswaku lembe rin'wana na rin'wana vatirhi va hina va tinyiketela ku tirhela tiko ra hina hi vutinyiketeri na xidzumo swa xiyimo xa le henhla.

Holobye u vekerile SARS mpimaniso wa xibalo wa R2.006 trillion eka 2025/26. Leswi swi kombeta vutitshembi hi Holobye eka vuswikoti bya SARS ku fikelela tlhontlho lowu. Hi ta tirhisa matshalatshala hinkwawo ku fikelela tlhontlho lowu.

"Eku akeni ka ntirho wa nkoka swinene wa xitiviso lexi xa xibalo, ndzi endlile xikombelo xa xiendlo xo twala eka ndyangu hinkwawo wa SARS swi nga khathaleki leswi va huma eka switirhwana, nkotiso kumbe mitirho ya mpfuneto", ku vurile Khomixinara Kieswetter. "Ndza vula hi ku tinyungubyisa leswaku hinkwavo va hlamurile hi lakukulu. Va humile va ya endla tiqingho no langutisa tiinci leti hoxeke xandla eka mbuyelo lowu wo hlamarisa. Ndzi khensa swinene vatirhi kuloni va mina eku ngheneleleni eka tlhontlho". Vutinyiketeri bya vona ku tirhela maAfrika-Dzonga bya vonaka.

"Ndzi tlhela ndzi humesela ehandle mikhensho yo huma embilwini eka vaaki hinkwavo va Afrika-Dzonga, ngopfungopfu vahakelaxibalo lava landzelelaka na mabindzu, ku fikelela swiboho swa vona swa xinawu handle ka ntsandzeko. Hi tshama hi tirha hi matimba ku endla leswaku ntokoto wa wena na SARS wu olova no rhelela - laha vukorhokeri byo antswa byi nga riki vukorhokeri nakantsongo", u hetisile.

Ku kuma vuxokoxoko ku ya mahlweni, u komberiwa ku tihlanganisa na SARSMedia@sars.gov.za.